

PSYKOANALYSENS NYE SPROG ?

En kritisk anmeldelse af det danske Roy Schafer-udvalg

Roy Schafer: *Handlesprog og fortælling.*
Psykoanalytiske tekster til det kliniske arbejde.
 Redaktion og indledning ved Ole Almstrup,
 oversættelse ved Bjørn Nake.

Frederiksberg: DET lille FORLAG 1996. 208 sider, kr. 240,-.

Knud Hjulmand

Den amerikanske psykoanalytiker og psykolog *Roy Schafer* er blandt de mest fremtrædende debattører på den nutidige psykoanalytiske scene. Han er en uhyre flittig skribent, altid inspirerende og tankevækkende, til tider provokerende. Især provokerende for vanetænkningen og dermed for traditionen og dogmatikken. Schafer er i særlig grad blevet kendt eller berygtet på grund af sine markante opgør med psykoanalysens metapsykologi og har herigennem næsten fået ry som kætter eller afviger i den analytiske tradition. Det *er* afgjort også et radikalt – og i mine øjne dertil stærkt diskutabelt – projekt, Schafer i denne henseende har fremført, men på en række andre områder er det min påstand, at Schafer ikke er egentlig revisionistisk i forhold til Freud selv, snarere kritisk overfor hans dogmatiske efterfølgere. Det har heller aldrig været Schafers ærinde at revidere selve den psykoanalytiske behandlingsmetode, han kaldte sig selv »a main stream Freudian« som analytiker. Derimod har han de seneste 20-25 år i en række arbejder kritiseret dele af traditionen og formuleret sit eget alternativ, centreret omkring hans begreb *action language*, »handlesproget«. Nu foreligger på dansk et udvalg af disse arbejder, hvor dog primært er udvalgt tekster rettet mod det kliniske arbejde.

Schafer vil blandt mange kliniske psykologer være kendt som en af fremmeste fortolkere af projektive personlighedsprøver, i særdeleshed *Rorschachtesten*, gennem dels standardreferenceværket sammen med Rapaport og Gill (1945-46) og dels egne bidrag til en psykoanalytisk baseret fortolkning af Rorschachprotokoller med detaljerede kliniske analyser (f.eks. Schafer 1954). Disse arbejder finder endnu i dag anvendelse, selvom den amerikanske psykolog *Exners* empirisk velunderbyggede og overvejende kvantitativt baserede scoringssystem »The Comprehensive

System« vinder stadig større indpas; det integrerer i nogen grad Rapaport-gruppens scoringssystem i kombination med andre af de mest anvendte systemer og viderefører tildels Schafers kvalitative analyse af verbalindhold. Schafer var i testarbejderne bl.a. optaget af en søgen efter en dækkende psykologisk beskrivelse af den konkrete *person*, som risikerer at forsvinde i en skematisk tænkning om klienten som en »struktur«, et kvantificerbart objekt. Samme hovedsigte har præget Schafers tilgang til psykoanalysen, som den er udtrykt i en lang række arbejder de senere år og afspejlet i det herbehandlede danske udvalg.

Schafer kan betegnes som elev af den ungarsk fødte fremtrædende egopsykolog *David Rapaport* (ligeledes psykolog af uddannelse), som han i 1940'erne fulgte først til Menninger-klinikken og siden til Austin Riggs, inden han gik egne veje i psykoanalytisk uddannelse og siden læreanalytikeransættelse ved amerikanske universitetsforankrede psykoanalytiske institutter. Rapaport har i særlig grad leveret egopsykologiske videreudviklinger af den psykoanalytiske teoribygning, med systematisering af de metapsykologiske synsvinkler, hvor velkendte klassiske begreber som det ubevidste, drifter, psykisk struktur og psykisk energi er blandt nøgleordene. Det er således bemærkelsesværdigt, at Schafers senere revisionsforslag – og faktisk mere eller mindre parallelle revisioner fra andre »Rapaport-elever« som George Klein og Merton Gill – netop har haft karakter af et angreb *mod metapsykologien* og en afskrivelse af netop de nævnte termer. I *Aspects of Internalization* (Schafer 1968) er Schafer slået ind på én af sine kæpheste: modstanden mod abstraktioner i beskrivelsen af konkrete personer og handlinger. Men det er *A New Language for Psychoanalysis* (1976), der må betragtes som Schafers teoretiske hovedværk, hvori han konsekvent foreslår at afskaffe hele psykoanalysens metapsykologiske begrebsapparat og erstatte det med et konkret »handlesprog«, frigjort fra upersonlige abstraktioner om levende individer. Revisionsprojektet blev videreført og tildels underbygget i forelæsningsrækken *Language and Insight* (1978). En række af Schafers mere klinisk orienterede artikler blev samlet og redigeret til en ganske velkomponeret teknikkbog *The Analytic Attitude* (1983), af nogle opfattet som en modifikation af den tidligere kritik, af andre som en underbygning heraf. Den diskrepans, som synes at præge hele Schafers revisionsprojekt, bliver her tydelig: den grundlæggende metapsykologi forkastes, mens selve den psykoanalytiske behandlingsteori og -metode skal bevares. Det er teorien, forklaringsmåderne, Schafer – tilsyneladende især sprogligt – har noget imod. Påstanden er, at teorien ikke har fulgt med udviklingen men er blevet bevaret og blindt konserveret i den analytiske tradition. Denne basale modsætning gør Schafers projekt diskutabelt, da jeg opfatter den psykoanalytiske behandlingstænkning uløseligt sammenhængende med de metapsykologiske principper (som naturligvis kan gøres til genstand for revisioner men næppe helt bortkastes) og jeg synes ikke at have set Schafer gøre overbevisende forsøg på en ny brobygning.

Schafers seneste bog *Retelling a Life* (1992) sammensætter en række nyere bidrag med begrebet *narration* som centralt omdrejningspunkt.

Schafers omfattende produktion (adskillige artikler supplerer de nævnte værker, som selv alle delvis er samlinger af tidligere fremlagte arbejder) og hans betydelige spændvidde og spredning, gør det vanskeligt at fremfinde et relevant udvalg – og et sådant vil uvægerlig blive genstand for kritik ud fra læsernes egne præferencer. Til den foreliggende danske bog har redaktøren, Ole Almstrup, udvalgt de fire første kapitler fra *The Analytic Attitude*, fire kapitler fra *Retelling a Life* og som indledningskapitel Schafers efterord til gæsteforelæsningsrækken *Language and Insight*. Dette første kapitel er umiddelbart set et relevant valg til en isoleret præsentation af Schafers revisionsprojekt, *handlesproget* (redaktøren kunne have valgt et mere repræsentativt kapitel fra Schafer 1976 eller f.eks. »Conflict as paradoxical actions« i Schafer 1983). Problemet bliver imidlertid, at dette »programskrift« her nemt kommer til at fremstå postulatorisk – især som indledningskapitel – Schafers pointer gør sig bedre i konkret diskussionsammenhæng i stedet for som program. Måske skulle kapitlet også her være et »efterord«, som det var i den oprindelige udgave? Kapitlerne fra teknikbogen hører til mine personlige yndlingsbidrag blandt Schafers talrige publicerede arbejder, her tænker jeg især på de to første (denne samlings kapitel 2 og 3), som jeg kun kan påskønne er medtaget i dette danske udvalg og varmt anbefale. De efterfølgende to kapitler fra samme værk har i mine øjne ikke samme bid, det første om analytikerens empati er desuden i den danske samling brutalt kappet over, men de er trods alt begge eksempler på den velkomponerede disposition, som generelt præger *The Analytic Attitude*: Schafer skifter mellem en loyal-kritisk fremstilling af den psykoanalytiske tradition (ofte Freuds originale formuleringer), pædagogisk rekapitulering af afgørende divergenser eller revisionsforsøg blandt Freuds efterfølgere og en velargumenteret præcisering af egne standpunkter og revisionsforslag. Schafer er dertil i imponerende grad velorienteret, velbevandret i litteraturen og med sikker sans for, hvor afgørende nye strømninger findes. Faktisk havde en dansk præsentation nok stået sig bedst ved en oversættelse af hele eller dele af *The Analytic Attitude*. Når man i udvalget ønsker »den sene Schafer« repræsenteret betragter jeg valget af kapitlerne (6 og 9) om henholdsvis selvet og korttidsterapi som en noget svag repræsentation. Man kunne have valgt kapitler, hvor *narration* – der netop er centralt i Schafers nyeste produktion – stod mere centralt: kapitel 6 i *Retelling a Life* med mange kliniske vignetter eller allerhelst »Narration in the psychoanalytic dialogue« (kapitel 14 i Schafer 1983), der er Schafers grundigste behandling af *narration*, en glimrende og velformuleret repræsentant for denne synsvinkel og samlet det arbejde, jeg har sværest ved at forstå, at redaktøren ikke har medtaget.

Der er ovenfor nævnt flere af Schafers fortjenester i undertegnedes øjne og jeg skal i det efterfølgende afsnit om perspektiver fremhæve

yderligere nogle positive vurderinger af hans synspunkter, som de kan læses i det nye danske udvalg. Forinden vil jeg først nedenstående behandle de centrale temaer i udvalget – i tråd med bogens disposition opdelt i: a) projekt handlesprog; b) den analytiske indstilling og Freuds teknikafhandlinger; c) temakredsen om det narrative og selvet; og d) Schafers kritik af modstandsbegrebet (bogens lange kapitel 8) – med hovedvægten på en *kritisk vurdering* af Schafers bidrag og pointer.

Schafers projekt: handlesprog i stedet for metapsykologi

Det er i særlig grad for sit teoretiske revisionsprojekt, Schafer oftest kritiseres eller støttes. Jeg har dog valgt ikke at koncentrere mig om dette grundlagsaspekt. Dels er der specifikt til det danske udvalg oversat mere klinisk orienterede artikler, dels findes en righoldig litteratur, som indgående forholder sig til Schafers teoretiske position. (Der kan blandt de mere afbalancerede kritiske behandlinger henvises til Meissner 1979, Rawn 1979, Modell 1981 og Kernberg 1993 – blandt de positive vurderinger: Friedman 1984, Spence 1985, og på dansk Almstrup 1986, Andersen 1987 & 1992.)

Således bliver det i noget forkortet form, jeg her rekapitulerer og kritiserer Schafers forslag til *psykoanalysens nye sprog*. Hovedpointen hos Schafer er, at alle psykiske akter (herunder også emotioner og ønsker) er *handlinger*, og at det er en *person*, der udfører disse handlinger. Udgangspunktet er for det første *teoriens forældelse*. Den klassiske psykoanalytiske teori og sprog blev udformet efter model af den på Freuds tid dominerende Newtonske fysik, med det resultat at psykiske processer for at være »videnskabelige« måtte beskrives som fysiske hændelser og energikræfter. Derved tingsliggøres personen, der ikke får plads som den aktive agent i eget liv. Desuden kritiserer Schafer den spatiale antagelse, hvor der forudsættes et slags mentalt rum i personens indre psyke, hvorfor det analytiske sprog præges af en primitiv forståelse af psykiske processer, i form af kropstermer, steder, indgange og udstødelse. For det andet påpeger Schafer teoriens *kliniske mangler*, hvor analytikere i mangel af bedre tvinges ind i dette videnskabelige sprog, som ikke stemmer overens med klinikken og bruger utidssvarende teorier om antropomorfe mekanismer. »Der er en kløft mellem personen på den ene side og det naturvidenskabelige apparat på den anden« (Schafer 1976, s. 119). Det er ikke personen, der gør og ønsker ting, men psykiske agenter og driftsderivater. Resultatet er en forfejlet teori, der afbilder analysanden som et passivt offer for kræfter, strukturer og erindringer.

Schafers alternativ er et handlesprog, hvor disse spatiale og antropomorfistiske fejlkategorier afskaffes, hvorved de psykiske instanser og de traditionelle metapsykologiske synsvinkler alle helt afskrives. Alle aktiviteter er handlinger og skal beskrives med verber og adverbier ikke sub-

stantiver og adjektiver, som tingsliggør personen, der i stedet skal placeres som agenten i centrum. Desuden beskrives de reelt eksisterende handlinger og dagligsproget, hvorved analysens sprog bliver mindre upersonligt og analysanden i højere grad påtager sig ansvaret for egne handlinger.

Schafers radikale revisionsforslag kan virke besnærende. Jeg finder imidlertid, at psykoanalysens metapsykologi – trods sine oprindelige tidsbundne forenklinger – fortsat er værdifuld at bevare som *reference-model* i en psykoanalytisk orienteret forståelse. Det er ikke intentionen her at levere nogen videnskabsteoretisk eller filosofisk diskussion heraf. Blot vil jeg understrege, at metapsykologiske begreber er konstruktioner og metaforer, må forstås som sådan og næppe kan undværes, når vi skal beskrive så komplicerede forhold, som vi har med at gøre i psykoanalytisk psykoterapi. Jeg finder faktisk, man med fordel kan bruge de teoretiske konstruktioner, netop som værende forklaringsmuligheder, hypoteser til konkret afprøvning og overvejelse – uden at glemme den konkrete, handlende person. Endelig forekommer Schafers alternativ til enhver form for psykisk agent, *personen*, mig anvendt ganske ureflekteret, upræciseret og altfavnende. Det samme gælder det uhyre brede begreb om *handling*, der angiveligt også indbefatter så subtile størrelser emotioner og oplevelse.

I det foreliggende udvalg er kun første kapitel, programskriftet »Handlesproget – et alternativ til metapsykologien«, specifikt helliget den teoretiske diskussion af alternativer og revisioner. Projektet er naturligvis en gennemgående tråd i hele bogen, men indgår i mere konkrete diskussioner, fra hvilke jeg vil følge enkelte tematikker.

Den analytiske indstilling og Freuds teknik-råd

De to første kapitler fra *The Analytic Attitude* er allerede nævnt som anbefalelsesværdig læsning. Det ene indeholder en velopløst præcisering af den anbefalelsesværdige analytiske »attitude« eller »indstilling« i en velafbalanceret fremstilling, der indholdsmæssigt viser, at vi faktisk ikke kun har at gøre med en kættersk revisionist men snarere eller i lige så høj grad en systematiker, der opstiller en personlig syntese af mange bidrag blandt Freuds efterfølgere til den analytiske behandlingsteknik. Det andet meget anbefalelsesværdige kapitel indeholder en eminent gennemgang af Freuds behandlingstekniske skrifter (den indflydelsesrige serie af handlinger 1911-15) med en inspirerende personlig vurdering af afhandlingerne på egne præmisser (fra den analytiske tekniks barndom) og deres bud og relevans i nutidig kontekst. Schaffer leverer her en personlig og dog tekstnær læsning af Freuds teknikafhandling, i hvilke denne faktisk fremlagde forsigtige-tentative *råd* om den »gennemsnitlige« procedure og ikke håndfaste *regler*, som andre har udlagt dem. Det er en i

bedste forstand udogmatisk og »freudiansk« læsning af Freuds teknikskrifter, suppleret med en afbalanceret kritik af bl.a. Freuds udmøntning af begrebet modstand. (Jeg kan i parentes bemærket kun kraftigt anbefale enhver med interesse for feltet at læse Freuds egne originale formuleringer, fremfor de mange også indholdsmæssigt forkortede versioner, der findes, hellere på tysk end i engelsk oversættelse, ligesom der jo nu findes en udmærket dansk oversættelse i samlingen af behandlingstekniske afhandlinger, Freud 1992). De danske udgivere kunne i forlængelse heraf have valgt at oversætte Schafers fremragende essay (1993) om det sidste af Freuds »egentlige tekniske skrifter«, det om overføringskærligheden, i hvilket Schafer på inspirerende vis indtager forskellige positioner til teksten.

De efterfølgende to kapitler fra teknikbogen, om henholdsvis empati og anerkendelse, finder jeg ikke lige så oplagte valg. De følger dispositionen i flertallet af bogens behandlinger, hvor traditionelle synspunkter rekapituleres og dernæst revideres ud fra handlesprosperspektivet, men kapitlerne om tolkning, modstand eller rekonstruktion ville være mindst lige så gode valg. Hertil kan indvendes, at *anerkendelse* generelt er et prioriteret emne hos Schafer og at han i kapitlet herom meget eksplicit formulerer centrale punkter i sit projekt: at genstanden for anerkendelse (og empati og for hele analytikerens indstilling) »ikke er et psykisk apparat, men et bestemt menneske, analysanden som person« (s. 85). Med hensyn til empatiartiklen undrer det mig, at der i den danske oversættelse er udeladt den sidste del, hvorved vi bliver snydt for ganske væsentlige diskussioner (som endda er introduceret inden), bl.a. af Schafer begreb om »andet selv«, som nogle analytikere har taget til sig og anvendt, og nogle interessante synsvinkler på »patientens angreb på empatiseren«, der i beskrivelsen næsten nærmer sig Klein-begrebet om *projektiv identifikation*. Udeladelsen er anført som »efter aftale med forfatteren«; er det Schafer selv, der har foreslået forkortelsen, evt. har ændret tidligere fremsatte synspunkter? I givet fald kunne den danske udgiver have valgt helt at udelade kapitlet – også fordi empatitemaet behandles i arbejdet om anerkendelse.

Narration, storylines og selvet i psykoanalysen

De begreber, der fremstår som særligt centrale i Schafers nyeste produktion (her repræsenteret af kapitlerne 6-8, alle fra Schafer 1992), er narrationsbegrebet, »story lines« og selv-kategorien. Jeg vil især kommentere det første, som også er herværende tidsskrifts aktuelle tema.

At tilføje det psykoanalytiske nomenklatur et »begreb« om *narration* eller *det narrative* forbliver for mig en tvivlsom affære. På den ene side savner jeg hos Schafer en mere præcis bestemmelse af narration som specifik psykoterapeutisk term. Analysandens beretninger og fortællinger er

jo på ingen måde noget nyt interesseobjekt, tværtimod vel snarere et af de mest centrale omdrejningspunkter i den tidlige psykoanalyse, ligesom såvel det centrale overbegreb – *konstruktioner* – som en velbeskreven indholdsbestemmelse og afvejet diskussion heraf i mine øjne allerede findes i Freuds fremragende sene teknikafhandling *Konstruktioner i analysen* (1937d). Rigtignok vægtede Freud af forskellige årsager her »genfortællingen« eller konstruktionen af tidlige oplevelser, hvor Schaffer peger på implikationer i den aktuelle fortælling. Alligevel minder indførelsen af narration i psykoanalysen mig om »Kejserens nye klæder«. På den anden side finder jeg Schafers eksempler, især de klinisk baserede, relevante. Det forholder sig i store træk på samme måde med andre af Schafers forsøg på »radikal revision og modernisering«, som Almstrup kalder dem i sin informative indledning, kritikken af metapsykologien og af modstandsbegrebet: De praksisnære diskussioner, med udgangspunkt i klinikken og terapeutiske forløb, er inspirerende og perspektivrige, iblandt overbevisende, også i mange konklusioner herpå. Men når Schaffer drager de store slutninger, vil afskaffe metapsykologien (*fordi* den oprindelig udspringer af en tidstypisk mekanistisk tankegang) eller ophæve det psykoanalytiske modstandsbegreb (*fordi* modstand kun er ét blandt flere mulige begreber til beskrivelse af bestemte fænomener) bliver det for mig svært at følge Schafers noget bombastiske logik. Men tankevækkende er Schafers diskussioner, læst som advarsler mod for entydige slutninger på det ofte mangefacetterede og flertydige materiale, vi møder i klinisk arbejde. Min indvending er, at Schaffer nærmer sig selv at blive ensidig i *sit* projekt, der risikerer at blive lagt ned over materialet.

Oftes ses Schaffer – f.eks. sammen med Spence (1982) – blive krediteret eller beskyldt for et opgør med Freuds søgen efter det oprindelige »sande« traume, den historiske sandhed. Det er paradoksalt nok delvist sandt og delvist helt uretfærdigt overfor både Schaffer og Freud. Vi har vist med andre ord to fortællinger eller narrationer, måske »narrative sandheder« men ikke historiske sandheder, i omløb. Først er der myten om, at Freud med sine patienter koncentrerede sig om at grave sig frem til den korrekte fortid; dernæst fortællingen, der bringes til torvs (f.eks. af Hydén 1995), at Schaffer helt forkaster Freuds »arkæologiske« metode. Freud påpegede netop i arbejdet om konstruktion (1937d; han anvendte sigende nok *ikke* rekonstruktion), at man ikke ud fra analysandens »fremførelse af et stykke af sin glemte fortid« kan »rekonstruere« et endeligt eller nøjagtigt genoptryk af fortiden, men snarere som materiale får forsøgsvisse hypoteser at arbejde videre fra, hvor nye konstruktioner afløser de første. Freud beskriver faktisk præcist denne søgen efter analysandens »narrative sandhed« i Spences forstand som analytikerens primære opgave, ligesom han eksplicit understreger, at selve verifikationen af analysandens erindring og barndomskonstruktion (med Spence: søgen efter en »historisk sandhed«) ikke er det afgørende, det er snarere reaktionerne herpå, de forbundne nutidige følelser og fantasier. Nok kan Freud siges

at have koncentreret sig om det fortidige, hvor analysanden bringes til at erindre og analytikerens søger at konstruere det glemte – men et projekt om at afdække »faktiske historiske hændelser« kan han absolut ikke tilskrives. Schafers begreb om narration bliver udbredt til at dække personlige fortællinger generelt, også udenfor analysen, og udvandes totalt. Men i den analytiske narration inkluderes faktisk konstruktioner, en særlig slags fortælling, der i faktisk overensstemmelse med Freud beskrives som analysandens (og analytikerens) versioner og genfortællinger i selve terapiprocesen. Det er således svært at få øje på den store gevinst ved at introducere narrationsbegrebet såvel som nogen afgørende indholdsmæssig divergens mellem Schafer og Freud i spørgsmålet om terapeutisk (re)konstruktion. Så når Schafer tilsyneladende kommer med en afgørende morale eller løftet pøgefingertil kollegerne –

»analytikere (bør) være opmærksomme på, at man med fordel kan nærme sig det livshistoriske materiale, der arbejdes med, som en række fortællinger, der konstrueres og rekonstrueres i løbet af udviklingen – ja i virkeligheden i udviklingen af selve analysen« (s. 108)

– er det reelt en gentagelse af et afgørende budskab i Freuds behandlingstekniske testamenter i 1937.

Løvrigt kan Freuds sene behandlingsskrifter (1937c, 1937d) i vid udstrækning læses som en advarsel parallel med andre af Schafers indvendinger mod den ortodokse analyse: en velafvejet beskrivelse af analytikerens »ikke-vidende position«, hvor der ikke er nemme løsninger som endegyldige eller korrekte tolkninger. Det er ét eksempel på, at en del af Schafers kritik ikke forekommer mig gyldig at rette mod Freud selv, snarere mod en ureflekteret eller dogmatisk Freud-læsning, ligesom nogle af hans »fornyelser« faktisk er foregrebet i Freuds skrifter. Det gælder selv sagt ikke Schafer basale kritik af det metapsykologiske begrebsapparat, Freud udviklede.

Schafers begreb *storyline*, den linie ad hvilken der berettes og fortælles, bliver tilsvarende narrativiteten en altfavnende og dermed næsten indholdstom kategori. Den foretrækkes frem for f.eks. »tema« eller »metafor« og den massive inklusion fremgår tydeligt, når Schafer forsøger en definition (s. 101f): »Ved 'storyline' forstår jeg hvad som helst, der kan bruges til at etablere et sæt retningslinier og begrænsninger for at fortælle en historie, der tilkendegiver hvilken konvention, der kan godtgøres som havende en bestemt almen form for indhold«. Schafer anvender jævnligt termen, til tider positivt som dette vage overbegreb for et slags mønster i beretningen, til andre tider med en negativ undertone, hvor *storyline* nærmest fremstår synonymt med fortællingens bagvedliggende myter og dogmer. Jeg har umiddelbart svært ved at se nogen større gevinst ved

terminintroduktionen, som dog på den anden side fungerer som en harmløs overskrift.

I de to kapitler (6 og 7) om *selvet* kommer Schafer vidt omkring i de tiltagende mange forskelligartede sammenhænge, hvori termen bruges, for groft sagt at komme frem til, at »det såkaldte selv« ikke bør anvendes; det må ikke blive en selvstændig kraft eller agent som afløser for den faktiske person. I stedet foreslår han også selvbegrebet betragtet som »et sæt af narrative strategier eller storylinier, som den enkelte følger« (s. 107) og præciserer, at »den storyline, jeg foretrækker, er ikke storylinien om ét selv eller én psyke, men om *én person* som agent« (s. 128). Udvalgets kapitler om selvet, narration og »storylines« er mindre konsistente og mindre overbevisende, diskussionerne af selvet fører ligesom ingen vegne hen og gevinsten ved at anvende Schafers narrative tilgang forbliver ret udokumenteret.

Schafers kritik af centrale psykoanalytiske begreber – modstandsbeget

Schafers kritik retter sig som nævnt i særlig grad mod traditionelle metapsykologiske begreber i den psykoanalytiske sprogbrug – forestillinger, der bygger på antagelser om kræfter og strukturer, og hermed den basale opfattelse af det psykiske apparat og Freuds topiske modeller. Derved bliver også psykoanalysens nøglebegreber om drifterne og *det ubevidste* næsten smidt ud med spildevandet. Det gennemgående hovedbudskab er, at man i stedet bør beskrive den *person*, der handler og gør ting.

Blandt flere massive kritikpunkter har Schafer flere gange kritiseret begrebet *modstand* og især den fordrejede anvendelse heraf, han betragter som en generel forekomst i psykoanalytikerens beskrivelser – trods en i Schafers øjne klar diskrepans i forhold til almindelig klinisk erfaring. I følge denne tillægger dagens analytikere i realiteten ikke modstanden nogen afgørende vægt i velfungerende analyser, derimod overføringen og forsvar, hvorfor han undrer sig over, at »modstand« fortsat tilskrives en fremtrædende eller helt afgørende plads i definitionen på psykoanalytisk terapi. Jeg finder det nu tvivlsomt, om Schafer har ret i den vurdering, at der ikke længere gøres terapeutisk brug af modstand. Dette er emnet for udvalgets længste og i flere henseender også det bedste kapitel i bogen (kapitel 8 »Modstand: den forkerte historie?«), hvori Schafer både får fremstillet og fortolket Freuds begreber, stillet påtrængende spørgsmål til analytisk vanetænkning og formuleret egne standpunkter – samt i tillæg præsenteret en række illustrative kliniske eksempler. Igen er det undertegnede vurdering, at Schafer leverer en overordentlig godgørende advarsel mod analytisk og psykoterapeutisk »misbrug« og fejlfortolkning. Derimod er jeg helt uenig i konsekvenserne, han drager, hvor kritikken i sidste instans rettes mod selve *begrebet* modstand i stedet for at koncen-

treres om den kritisable *anvendelse*, Schafer veloplagt påpeger og sandsynligvis med en vis ret forstår som typisk faldgrube.

Schafers pointe er, at analytikere bliver »fristet til at slutte sig til, at der foreligger modstand, når de ikke forstår, hvad der udtrykkes, eller hvordan de skal reagere, og når de føler sig skuffede over deres resultater og frustrerede af deres patienter« (s. 141). Schafer skriver følgelig om modstand på en måde, der implicerer, at begrebet burde afskaffes. Han varer sig dog (s. 151) mod eksplicit at formulere dette, i stedet taler han om »såkaldt modstand«. Schafer har utvivlsomt ret i sin kritik af en psykoanalytisk praksis, der har været udbredt, hvor modstandsbegrebet er blevet brugt skødesløst – bl.a. som et forsvar mod at erkende egen ikke-viden eller modoverføring – ligesom der har været tendens til at betragte analysanden (som i en sådan tradition oftere hedder »patienten«) som en upersonlig struktur. Schafer peger indirekte på det relevante problem, at der traditionelt er fokuseret på modstandens *negative* følger. I denne henseende har modstandsbegrebet skæbnefællesskab med at andet afgørende og uundværligt behandlingsteknisk analysebegreb, *modoverføring*, som også i receptionen snarere end med reelt belæg i Freuds originale formuleringer, primært er blevet iagttaget for sine forstyrrende influenspotentialer. Den revurdering, modoverføringen er blevet genstand for, hvor dens positive bidrag som anvendeligt signal og informationskilde er kommet stadigt mere i fokus i analytisk litteratur, savnes i mine øjne for modstandens vedkommende. Modstanden forbliver ofte, som Schafer tildels er inde på uden at drage de konsekvenser, der her fremlægges, betragtet som en u hensigtsmæssig forstyrrelse, hvor analysanden fremstilles som besværlig eller negativistisk. Hvor Schafer drager den konklusion, at modstandsanalysen skal tildeles en mindre fremtrædende plads (og erstattes af modoverføringsanalysen som ét af de afgørende momenter i psykoanalytisk terapi), forekommer det mig mere nærliggende at prioritere analysen af modstandens potentielle *positive* sider. Den modstand i terapien, som viser sig som en kraft, der modsætter sig behandlingen, er en sekundær modstand, som med fordel kan gøres til genstand for analyse. Den kan repræsentere analysandens modstand mod forandring, dennes ambivalente ubevidste ønske om at bevare status quo og således primært være en modstand mod personen selv. Som jeg anskuer det, er der og skal der *altid* være modstand i den terapeutiske proces, den er ikke nogen »uvelkommen« eller »uhensigtsmæssig« forstyrrelse men en afgørende og *nødvendig forstyrrelse*, som kan give væsentlige meddelelser og signaler. Så længe den analytiske proces forløber uden modstand, er der noget, analytikeren ikke har fået fat på. Den analytiske terapeuts opgave må være aktivt at søge modstanden, for det er herfra, det afgørende foranderende arbejde kan gøres.

Freud gav ganske vist i teknikafhandlingerne til tider indtryk af, at modstanden nærmest er en personificeret instans i analysanden, en selvstændig aktør. Men han var også i modstandsdiskussionen mere nuance-

ret eller flertydig – og kan ikke skydes i skoene at stå i reelt modsætningsforhold til Schafers pointe (s. 149), at man ikke bør se fjendtlig på modstanden men interessere sig analytisk for den. Det samme vil jeg hævde gælder Freuds dobbelttydige og i receptionen ofte stærkt forkortede begreb om modoverføring, som Freud både betragtede som en mulig hindring og en informationskilde, der skal bearbejdes analytisk.

Således er jeg enig med Schafer, når han fremhæver modoverføringsanalysens betydning, men ganske uenig når det sker på bekostning af analysen af modstand, som negligeres og eksplicit fratages betydning. I mine øjne er begge begreber vigtige, uundværlige og afgørende momenter i psykoanalytisk orienteret terapi.

Nogle perspektiver

Der er ovenstående formuleret udvalgte kritikpunkter i min vurdering af Roy Schafers arbejder. Generelt er jeg grundlæggende skeptisk overfor hans store revisionsprojekt, hvor psykoanalysens teoretiske landevindinger over en kam forkastes, dernæst har jeg konkrete indvendinger mod hans alternativer, med indførelsen af det narrative og tilbagevisningen af modstand som grundigst diskuteret her – men ser mange andre inspirationer hos Schafer.

Der er i Schafer-oversættelsen primært udvalgt behandlinger, hvor Schafer ikke er ude i det store teoretiske revisionsærinde men snarere konkret sætter handlesproget på arbejde overfor traditionelle beskrivelser og kliniske eksempler. Her forekommer han gentagne gange inkonsistent i skismaet mellem at være teoretisk revolutionær og terapeutisk mainstream. Faktisk er der i praksisbeskrivelserne ikke den store forskel i forhold til traditionel psykoanalyse, der fastholder metapsykologien, og så vidt jeg kan se, gør Schafer egentlig selv brug af metapsykologien i sine argumenter og eksempler. Det bliver i hvert fald uklart, præcis hvilke dele af metapsykologien, der hos ham kan accepteres og godkendes.

Jeg synes desuden, at det i den kliniske udmøntning bliver tydeligt, at Schafers handlesprogstilgang overvejende vægter de *verbale* udsagn, hvorved risikeres, at mange og betydningsfulde nonverbale indslag i psykoanalytisk orienteret terapi overses (omend Schafer gør opmærksom på disse, bl.a. i form af »udspillen«, *enactment*). Herom kan supplerende henvises til Ogden 1986, der hævder, at Schafers handlesprog er den depressive positions sprog, hvorimod det ikke opfanger det sprog, der hører til en tidligere og primitiv – i kleiniansk terminologi paranoid-skizoid – tænkning.

Jeg ser dog mange potentialer andre steder i Schafers arbejder, hvoraf enkelte kan opregnes. Mange af Schafers givende pointer forekommer i mine øjne at have særlig relevans for kortidsfokuseret psykoterapiforløb, hvor overføringsrelationen og mange øvrige klassiske forståelser ikke

har samme markante manifestation. Det er vurderingsmæssigt snarere i en sådan kontekst end i egentlige analyser, der kan være brug for revisioner af den karakter, Schafer foreslår.

Der er gennemgående i Schafers terapisynd en prisværdig respekt for klienten og afstandtagen til stereotypien med den docerende, bedrevende og i værste betydning neutrale analytiker. Dette er implicit en afgørende kritik, Schafer retter mod den etablerede dogmatiske psykoanalyse, som med den fremmeste modoverføringsteoretiker Heinrich Rackers ord har været præget af den myte, at »analyse er en interaktion mellem en syg og en rask person«, hvor sandheden snarere er, at de to aktører har adskillige personlighedsfællestræk, men også afgørende forskelle, så analyse er »en interaktion mellem to personligheder ... og hver af disse samlede personligheder – analysandens og analytikerens – responderer på enhver hændelse i den analytiske situation« (Racker 1957, p. 132).

I forlængelse af dette ikke-fremmedgørende syn på analysanden som person, ser Schafer i høj grad den analytiske relation og proces som en *fælles kreation* skabt i dialog og samspil mellem analytiker og analysand, en synsvinkel jeg billiger. Her er Schafer på linie med mange bidrag fra nyere retninger i psykoanalytisk tænkning, objektrelationsteorier og de mange nyere fremstillinger af interaktionelle og intersubjektive facetter af den psykoanalytiske proces, hvor der i mindre grad end i den traditionelle psykoanalyse fokuseres på det analytiske arbejde som alene en kurering af analysandens symptomer.

Jeg finder afgjort, der er brug for en udogmatisk forholde sig til den psykoanalytiske tradition og utvivlsomt behov for fornyelser. Der *er* brug for metapsykologien i moderniseret version, men Schafers handlesprog ser jeg *ikke* som et anvendeligt bud som »psykoanalysens nye sprog«. Schafers forcer ligger efter min opfattelse netop alle andre steder end i bruddet med metapsykologien, hvor jeg finder hans refleksioner og diskussioner igangsættende og tankevækkende.

Afslutning

I *Handlesprog og fortælling* rejses adskillige relevante og udfordrende spørgsmål til den psykoanalytisk baserede teori og behandlingsteknik, ligesom Schafer-oversættelsen giver anledning til nye spørgsmål og problemfelter, hvoraf jeg her kun har kunnet pege på enkelte aspekter.

Indledningen af Ole Almstrup, der også har stået for sammensætningen af udvalget, afspejler et indgående kendskab til forfatteren, samtidig med at der er tale om en *introduktion* i ordets bedste forstand: forberedninger om forfatteren, der inspirerer til at læse manden selv. Schafer placeres tidsmæssigt og der opregnes enkelte hovedpunkter i hans produktion og især revisionsforsøg. Generelt synes Almstrup at be-

tone den revisionistiske side af Schafers bidrag, hvor jeg i mange andre facetter af hans produktion – heldigvis også afspejlet i herværende udvalg – snarere ser en insisterende men ikke basalt revisionistisk Freudfortolker, som så på bestemte områder eksplicit leverer revisionsforslag.

Bogen er af Bjørn Nake oversat til letflydende dansk, hvor Schafers velformulerede og -komponerede fremstilling genkendes fra original-læsning. Personligt generer det mig, at der generelt er valgt *fortolkning* for Schafers »interpretation«, hvor der for den psykoanalysetekniske term synes stemning for på dansk at bruge *tolkning* (jvf. Andkjær Olsen 1995). Kan hænde at fortolkning er den bedste gengivelse i enkelte ikke specifikt tekniske sammenhænge hos Schafer, hvor der på mere overordnet, filosofisk og sprogteoretisk plan diskuteres bearbejdningen af narrativ fortælling og dialog – men ikke som den velkendte teknikterm. En mindre indvending gælder, at oversættelsen af Winnicotts *holding relationship* til »rumme-forholdet« kan give en fejlagtig forestilling om, at det originale forlæg er Bions begreb om »containing«.

Jeg har konstateret, at man beklageligvis ikke fra forlagets side har haft ulejligheden at kontrollere i hvert fald referencerne til Freuds teknikserie, som Schafer som omtalt diskuterer indgående (i udvalgets kapitel 3). I litteraturlisten mangler således to afhandlinger, som Schafer flere gange henviser til. (Derimod har man opført to andre – ikke-tekniske men metapsykologiske – Freud-afhandlinger med tilsvarende publiceringsår, altså decideret sjusk). Dette er så meget mere beklageligt, som teknikskrifterne findes på dansk (Freud 1992), hvilket kunne være relevant at vide for den interesserede eller af Schafer inspirerede læser – ligesom man ved citater kunne have brugt denne mere Freud-nære danske oversættelse fra den tyske original, selvom der modsat kan hævdes, at det er den engelske Strachey-version, som Schafer anvender.

Dette er mindre indvendinger i forhold til vurderingen af det samlede udvalg, som må hilses velkommen. Schafer er afgjort vidende, indsigtfuld og en kreativ tænkter; og han er dertil en betydningsfuld og inspirerende formidler og debattør, som på forbilledlig vis opbygger og disponerer den enkelte diskussion. Det foretagne udvalg kan naturligvis diskuteres, men jeg finder sammenfattende, at det afspejler centrale temaer i Schafers nyere produktion. Jeg er, som det er fremgået, personligt ikke altid enig i hans slutninger og vurderinger, hvilket dog ikke rækker ved, at jeg føler mig overbevist om, at adskillige andre som jeg finder Schafers diskussioner og pointer yderst inspirerende for såvel egen tænkning som klinisk praksis. *Handlesprog og fortælling* kan varmt anbefales alle, der ikke tidligere har stiftet nærmere bekendtskab med Schafers hermeneutiske tilgang til psykoanalysen.

REFERENCER

- ALMSTRUP, O. (1986): Psykoanalysens nye sprog: Action language. *Nordisk Psykologi*, 38, 253-263.
- ANDERSEN, L. (1987): Overvejelser over brugen af begrebet »det ubevidste« i psykoanalysen. *Psyke & Logos*, 8, 352-374.
- ANDERSEN, L. (1992): »Det ubevidste« i erkendelsesteoretisk belysning. En filosofisk problematisering. *Psyke & Logos*, 13, 200-219.
- ANDKJÆR OLSEN, O. (1995): *En alfabetisk liste over fagtermer tilhørende den psykoanalytiske og psykodynamiske psykologi.*, 3. udgave. København: Stencil.
- FREUD, S. (1937c): Den endelige og den uendelige analyse. In Freud 1992 (191-224).
- FREUD, S. (1937d): Konstruktioner i analysen. In Freud 1992 (225-237).
- FREUD, S. (1992): *Afhandlinger om behandlingsteknik.* Redigeret af O.Andkjær Olsen og S.Køppe. Kbh: Hans Reitzel.
- FRIEDMAN, L. (1984): Pictures of treatment by Gill and Schafer. *Psychoanal.Quart.*, 53, 167-207.
- HYDÉN, L.-C. (1995): Berättelser i psykologin. Om narrativ teori och metodologi inom psykologin. *Nordisk Psykologi*, 47, 104-122.
- KERNBERG, O.F. (1993): Convergences and divergences in contemporary psychoanalytic technique. *Int.J.Psycho-Anal.*, 74, 659-673.
- MEISSNER, W. W. (1979): Critique of concepts and therapy in the action language approach to psychoanalysis. *Int.J.Psycho-Anal.*, 60, 291-310.
- MODELL, A.H. (1981): Does metapsychology still exist? *Int.J.Psycho-Anal.*, 62, 391-402.
- OGDEN, T.H. (1986): *The Matrix of the Mind: Object Relations and the Psychoanalytic Dialogue.* Northvale, N.J.: Jason Aronson.
- RACKER, H. (1957): The meanings and uses of countertransference. In *Transference and Countertransference.* New York: Int.Univ.Press 1968 (127-173).
- RAPAPORT, D., M. GILL, R. SCHAFFER (1945-46): *Diagnostic Psychological Testing.* Rev.ed. R.R.Holt. New York: Int.Univ.Press 1967.
- RAWN, M. L. (1979): Schafers »Action language«: A questionable alternative to metapsychology. *Int.J.Psycho-Anal.*, 60, 455-465.
- SCHAFFER, R. (1954): *Psychoanalytic Interpretation in Rorschach Testing.* New York: Grune & Stratton.
- SCHAFFER, R. (1968): *Aspects of Internalization.* New York: Int.Univ.Press.
- SCHAFFER, R. (1976): *A New Language for Psychoanalysis.* New Haven: Yale University Press.
- SCHAFFER, R. (1978): *Language and Insight.* New Haven: Yale University Press.
- SCHAFFER, R. (1983): *The Analytic Attitude.* New York: Basic Books.
- SCHAFFER, R. (1992): *Retelling a Life: Narration and Dialogue in Psychoanalysis.* New York: Basic Books.
- SCHAFFER, R. (1993): Five readings on Freuds »Observations on Transference-Love«, in E.S.Person, A.Hagelin, P.Fonagy (eds): *On Freuds »Observations on Transference-Love«.* New Haven: Yale University Press 1993 (75-95).
- SPENCE, D. (1982): *Narrative Truth and Historical Truth: Meaning and Interpretation in Psychoanalysis.* New York: Norton.
- SPENCE, D. (1985): Roy Schafer: Searching for the native tongue. In J.Reppen (ed): *Beyond Freud: A Study of Modern Psychoanalytic Theorists.* Hillsdale, N.J.: The Analytic Press (61-83).